

LECT. UNIV. DR. ALINA-MONICA AXENTE

Facultatea de Drept a Universității „Titu Maiorescu” din București

CURS DE DREPT PRIVAT ROMAN

Editura
Stamangiu
2022

Prin jurisprudență însă s-a intervenit treptat, până când reprezentarea imperfectă a fost înlocuită de cea perfectă, în care efectele sentinței purtau direct asupra reprezentațiilor în numele cărora fuseseră îndeplinite actele și măsurile procesuale.

§4. Despre acțiuni

4.1. Concept

Dacă în epoca procedurii legisacțiunilor, termenul de *actio (lege agere)* desemna întreaga serie de acte derulate (impuse de lege) în fața magistratului întru legarea procesului între părți, prin rolul creator determinant al pretorului, în procedura formulară noțiunea de *acțiune* capătă noi sensuri^[1]. Astfel, prin acțiune se înțelegea atât exercitarea unei reclamații în justiție (*actionem exercere*)^[2] sau dreptul de a reclama, „de a urmări o plângere în fața unei instanțe (*actio autem nihil aliud est quam ius persequendi iudicio quod sibi debetur*)^[3]”, cât și formula prin care se exprima reclamația (*actio datur, actio proponitur*)^[4]. Așadar prin acțiune, în procedura formulară, se înțelegea atât dreptul de a pretinde ceva în fața unei instanțe, cât și (mai ales) forma pe care o îmbrăca acest drept, mai exact cererea înaintată pretorului de a elibera o formulă.

Se cunoaște deja că prin eliberarea formulelor, acțiunile au dobândit vocație universală, întrucât prin intermediul lor s-a extins aptitudinea valorificării unor drepturi legitime chiar nereglementate normativ^[5]. În concret, dacă pretorul aprecia o pretenție ca fiind legitimă, îndreptățită, dar pentru care nu exista un model de formulă, îi oferea reclamantului posibilitatea de a se judeca elaborând o formulă nouă, adaptată la situația descrisă.

Generalizându-se vocația persoanelor de a-și valorifica drepturile prin intermediul instanței, tipurile de acțiuni admise au devenit din ce în ce mai diverse, depășind incontestabil numărul acțiunilor legii (legisacțiunile). Fiind atât de variate acțiunile în procedura formulară, o clasificare a lor este necesară.

^[1] A se vedea F.L. KELLER, *Der romische Zivilprozess und die Aktionem in summarischer Darstellung*, ed. a 6-a, adnotată de Adolf Wach, Ed. Scientia-Verlag, Aalen, 1966.

^[2] *Dig.*, 3.3.60.

^[3] IUSTINIAN, *Inst.* I.4.6.

^[4] *Dig.*, 21.1.44.

^[5] E. MOLCUȚ, *op. cit.*, 2004, p. 75.

4.2. Tipuri de acțiuni

4.2.1. Acțiuni *in rem* și acțiuni *in personam*

Ordonarea acțiunilor în acțiuni *in rem* și acțiuni *in personam* constituie principala clasificare a tuturor acțiunilor, însuși împăratul Justinian notând că toate acțiunile prin care se ridică o problemă în fața unui judecător sau arbitru se încadrează într-una din aceste două clase principale: ele sunt fie acțiuni reale, fie acțiuni personale (*omnium actionum, quibus inter aliquos apud iudices arbitrosve de qua re quaeritur, summa divisio in dua genera deducitur: aut enim in rem sunt aut in personam*)^[1].

Într-adevăr, clasificările ulterioare ale acțiunilor sunt în fapt niște subdiviziuni care relevă niște trăsături suplimentare ale unei acțiuni, ele nealterând în vreun fel natura acesteia de acțiune reală sau personală.

Principala diferență dintre cele două tipuri de acțiuni este că în timp ce printr-o acțiune reală reclamantul urmărește a valorifica un drept real (care poartă asupra unui lucru – *in rem*), acțiunile personale vizează valorificarea unui drept personal (de creanță) izvorât fie dintr-un contract, fie dintr-un delict^[2].

Natura diferită a acestor acțiuni se reflectă în materie de opozabilitate și, implicit, produce efecte asupra modului de redactare a formulei. Astfel, dreptul *real* reclamat în instanță fiind *opozabil erga omnes*, formula nu va cuprinde și numele unui pârât determinat, ci doar pe cel al reclamantului, în timp ce o acțiune *in personam* nu poate exista în absența numelui pârâtului împotriva căruia reclamantul se îndreaptă pentru că și-a încălcat sau nu a executat obligația (contractuală sau delictuală) față de el^[3], întrucât drepturile personale sunt opozabile doar *inter partes*.

Pentru a înțelege diferența dintre opozabilitate *erga omnes* și opozabilitate exclusivă a debitorului, vom recurge la exemplificare. Un drept opozabil tuturor (*erga omnes*) desemnează aptitudinea respectivului drept real de a crea obligații în sarcina oricăror persoane, nu doar în sarcina persoanelor cu care s-au încheiat contracte în acest sens. Cel mai bun exemplu este dreptul de proprietate.

Dacă, spre exemplu, X îi vinde lui Y o casă, prin contractul de vânzare, Y va deveni titularul dreptului de proprietate asupra imobilului. Dreptul de proprietate al lui Y asupra casei impune tuturor persoanelor respectarea sa, nu doar lui X, cu care s-a încheiat contractul. Desigur, X va fi și el obligat să îi respecte lui Y dreptul de proprietate, dar nu pentru că el a avut calitatea de vânzător în contractul lor de

[1] IUSTINIAN, *Inst.* 4.6.1.

[2] E. MOLCUȚ, *op. cit.*, 2004, p. 76.

[3] J. GAUDEMET, *Institutions...*, p. 618.

vânzare, ci pentru că odată cu îndeplinirea tuturor formalităților aferente vânzării, X intră în categoria *erga omnes* (tuturor). De aceea, o acțiune în constatarea dreptului de proprietate nu va necesita numirea unui pârât în *intentio* a formulei, deoarece ea nu se îndreaptă împotriva unei anumite persoane, obiectul acestei acțiuni fiind stabilirea dreptului care poartă asupra unui lucru.

La polul opus, formulele acțiunilor *in personam* conțin în mod obligatoriu un pârât determinat, ele reprezentând tocmai pretențiile pe care reclamantul le îndreaptă pe calea procesului față de o anumită persoană. Întrucât pârâtul este cel susceptibil de încălcarea unei obligații față de reclamant, doar împotriva lui se poate îndrepta acțiunea, nu a altcuiva. Gaius definea acțiunile *in personam* ca fiind acele acțiuni prin care „ne judecăm cu cineva care ne este obligat fie de pe urma unui contract, fie de pe urma unui delict, cu alte cuvinte când pretindem că trebuie să dea, să facă, să răspundă”^[1].

Astfel, dacă X îi împrumută lui Y suma de 1000 de ași, iar Y nu returnează banii la scadență, X îl va putea da în judecată numai pe Y pentru valorificarea dreptului său de creanță (un drept personal), nu pe altcineva. Întrucât Y s-a obligat prin convenție să achite respectiva datorie față de X la un anumit termen, doar el poate fi chemat de către X în fața unei instanțe pentru valorificarea acelei creanțe în caz de neexecutare a obligației; prin aceasta se diferențiază un drept real care poartă asupra unui lucru de dreptul de creanță (prin excelență, un drept personal). Firește, deși dreptul de creanță expus în prezentul exemplu este unul izvorât dintr-un contract, aceleași reguli sunt aplicabile și în ipoteza unui drept de creanță născut dintr-o faptă delictuală prin care Y îl prejudiciază pe X. Tot așa, X îl poate chema în judecată doar pe autorul faptei delictuale din care a rezultat prejudicierea sa, nu pe oricine.

De altfel, și în jurisprudența romană se menționează o varietate de situații de fapt în care se face o clară distincție între acțiunile *in rem* și acțiunile *in personam*. În acest sens, pe lângă constatarea pe cale procesuală a unui drept de proprietate, în rândul acțiunilor reale sunt incluse și acele acțiuni prin care se pretinde recunoașterea unui drept de uzufruct ori a unei servituți, fie ea de vedere, de trecere, de scurgere a apei pe un fond vecin sau chiar de construcție peste o anumită înălțime^[2].

Menționăm că pe acest criteriu al naturii drepturilor pretinse, pe lângă cele două tipuri de acțiuni (*in rem* și *in personam*), puteau exista și acțiuni cu un caracter mixt, fiind concomitent reale și personale. Acestea erau acele acțiuni divozorii în a căror formulă figura și *adiudicatio*, prin care magistratul îl împuternicea pe judecător să se pronunțe asupra părților care rezultau dintr-o ieșire din indiviziune, mai exact:

^[1] GAIUS, *Inst.* 4.2.

^[2] IUSTINIAN, *Inst.* 4.6.2.

actio finium regundorum (acțiune de stabilire a limitelor proprietății asupra unui fond între vecini), *actio familiae herciscunde* (acțiune de împărțire a moștenirii între comoștenitori) și *actio communi dividundo* (acțiune de împărțire a bunului între coproprietarii care au dobândit calitatea prin convenție)^[1].

Caracterul mixt al unei asemenea acțiuni decurge din faptul că, dacă în virtutea împuternicirii sale, judecătorul atribuie o porțiune mai mare din dreptul real uneia dintre părți, depășind prin aceasta porțiunea altei părți, el va trebui să condamne persoana astfel avantajată la plata unei sume de bani către cea din urmă parte, creanță prin care diferența valorică rezultată din împărțire să fie acoperită.

Așadar, atribuirea părților dreptului real rezultate din indiviziune desemnează caracterul real al acțiunii, în timp ce condamnarea unei persoane determinate (cel care a primit o porțiune mai mare) la plata unei sume de bani față de o alta (cel căruia i-a fost atribuită o porțiune inferioară din punct de vedere valoric) reflectă caracterul personal al aceleiași acțiuni.

4.2.2. Acțiuni civile și acțiuni pretoriene (*honorarii*)

Ordonarea acțiunilor în civile și pretoriene se realizează raportat la criteriul originii acestora^[2]. Astfel, în timp ce acțiunile civile izvorau din legisacțiuni, ele fiind doar redactate de către magistrat (urmând modelul preexistent în legisacțiuni), nu și elaborate de acesta, acțiunile pretoriene erau creațiile originale ale pretorilor^[3]. Dacă acțiunile civile prin care judecătorul era investit a răspunde în măsura în care, potrivit dreptului civil, pretenția reclamantului este întemeiată^[4], corespundeau puținelor raporturi juridice existente și în epoca veche, acțiunile pretoriene purtau amprenta unui sistem procedural evoluat, adaptat la cerințele unei societăți dinamice în care raporturile juridice erau dintre cele mai diverse.

La rândul lor, acțiunile *honorarii* erau de trei feluri: *in factum*, *ficticii* și *formula cu transpozițiune*.

Acțiuni *in factum* se numeau acele acțiuni prin care se urmărea soluționarea conflictelor izvorâte din niște raporturi juridice atât de noi încât nu beneficiau încă de modele de acțiuni civile. Prin urmare, singura soluție era raportarea instanței la situația de fapt (de unde și denumirea) petrecută între părțile procesuale. În acest scop, magistratul redacta în *intentio* din cuprinsul formulei descrierea situației de fapt, iar judecătorul pronunța sentința după analiza minuțioasă a respectivelor fapte. În doctrină se precizează că situația de fapt expusă de magistrat într-o acțiune

[1] IUSTINIAN, *Inst.* 4.6.20.

[2] P. BONFANTE, *Istituzioni di diritto romano*, Milano, 1932, p. 113.

[3] E. MOLCUȚ, *Drept roman*, p. 78.

[4] C. STOICESCU, *op. cit.*, p. 473.

in factum nu venea în completarea părții *intentio*, ci o substituia, formulele *in factum* neavând o reală *intentio* (*intentio in ius concepta*), întrucât în lipsă de reglementare normativă, ele nu puteau nici conține, nici face referire la o pretenție juridică a reclamantului^[1]. Așadar, expunerea detaliată a situației de fapt (*quod factum*) ținea locul unei *intentio* care nu mai apărea ca atare într-o astfel de acțiune, competența judecătorului mărgininându-se la a se pronunța asupra faptelor supuse atenției sale^[2].

Acțiunile ficticii erau un melanj între acțiunile civile și acțiunile honorarii, ele nefiind pe deplin nici creație originală a pretorului, nici model legal de acțiune (*in ius*). Admiterea acestui tip de acțiuni își găsește rațiunea în aspecte ce țin de, să spunem, o economie firească a mijloacelor procesuale necesare soluționării unei cauze. Mai exact, în situația în care pentru valorificarea unui anumit drept exista deja un model de formulă, dar în practică se ivea o cauză ale cărei date nu erau în totul identice cu condițiile care trebuiau întrunite pentru a se putea pune în aplicare respectivul model, pentru a nu crea în mod inutil de la zero o formulă *in factum*, pretorul introducea o ficțiune, astfel încât instrumentele juridice preexistente să poată fi puse în aplicare^[3].

De ce prefera pretorul să introducă o ficțiune pentru a se putea aplica o acțiune civilă, în detrimentul creării unei formule *in factum*? Interpretăm că argumentul care a stat la baza acestei opțiuni a fost tocmai dorința pretorului de a nu se îndepărta de la scopul unui proces și, în același timp, de a nu diminua în vreun fel caracterul legalității sau al echității procesului, prin privarea părților de instrumentele juridice care li se cuveneau. În concret, se pune în discuție marele dezavantaj pe care o acțiune *in factum* îl purta, și anume lipsa considerentelor de drept din formulă.

Dacă atunci când părțile nu se puteau întemeia în proces pe o situație de drept care să fie dezbătută în fața judecătorului, ci doar pe o situație de fapt, o formulă *in factum* constituia o veritabilă șansă de valorificare pe cale procesuală a unor drepturi, în situația în care în cauză există temeieri juridice care pot alcătui acțiunea, dar lipsește un singur element pentru a se afla în identitate totală cu condițiile acțiunii civile existente, ignorarea acestor temeieri juridice și raportarea exclusivă la situația de fapt (care în mod evident, nu poate avea aceeași greutate în fața unei instanțe) pare o nedreptate. În aceste condiții, în loc a-i oferi petentului doar șansa descrierii unei situații de fapt, pretorul îi pune la dispoziție, prin introducerea unei ficțiuni, oportunitatea (nu garanția) de a-și valorifica dreptul prin intermediul unei acțiuni *ficticii*.

^[1] A.N. POPESCU, notă în GAIUS, *Instituțiunile*, 1982, p. 287, *apud* F. DE VISSCHER, *Les formules in factum*, în *Revue historique de droit romain et étranger*, IV, Paris, 1925, p. 195.

^[2] GAIUS, *Inst.*, 4.46.

^[3] A.E. GIFFARD, *Précis de droit romain*, Paris, 1952, p. 145.

Doctrina consacră *actio furti* ca optim exemplu al extinderii unei acțiuni civile la un caz similar prin introducerea de către pretor a unei ficțiuni în formulă^[1]. După cum sugerează și denumirea, *actio furti* era acea acțiune în justiție prin care victima unui furt îl putea urmări pe făptuitor pentru delictul comis asupra sa. Aceasta era o acțiune civilă, întrucât formula sa era prevăzută în dreptul civil, nu produsul activității creatoare a pretorului. Totuși, dreptul civil roman reglementa doar raporturile juridice dintre cetățenii romani și astfel doar cetățeanul roman victimă a unui furt avea posibilitatea de a deschide un astfel de proces. Dacă însă un pelerin (străin venit la Roma pentru a desfășura acte de negoț) avea ghinionul de a-i fi furate bunurile, nu avea din păcate posibilitatea deschiderii unei *actio furti*. Pretorii au considerat că este inechitabilă inexistența unei astfel de protecții juridice pentru peregrinii prejudiciați pe teritoriul statului roman și au intervenit prin acțiunile ficticii. Într-o atare situație, pretorul îi dădea oportunitatea peregrinului de a reclama fapta comisă asupra sa, introducând în formula acțiunii ficțiunea că reclamantul este cetățean roman. Aceasta nu însemna nici că pretorul mințea într-un act oficial, nici că prin aceasta peregrinul dobânda cetățenie romană, ficțiunea introdusă fiind mai degrabă o indicație adresată judecătorului, ca acesta să judece cauza *ca și când* (*ac si civis esset*) reclamantul ar fi cetățean roman. Firește, ficțiunea calității peregrinului nu se extindea și asupra altor cauze ulterior ivite, operând, prin încuviințarea pretorului, doar în acea situație determinată.

Formula cu transpozițiune a constituit o inovație în materie procedurală, prin care au fost posibile operațiuni juridice precum obligarea lui *pater familias* de către fiu sau reprezentarea imperfectă^[2]. Întrucât cu prilejul expunerii răspunderii civile contractuale vom realiza și o exemplificare detaliată a obligării unui pater de către fiu prin acțiuni *adiecticiae qualitatis*, momentan ne rezumăm la a prezenta sumar rolul unei acțiuni prin formulă cu transpozițiune. Astfel, în cazul în care un fiu aflat încă sub puterea lui *pater familias* (*alieni iuris*) încheie un act juridic cu o altă persoană și în urma respectivului act creditorul este prejudiciat, cel din urmă se poate îndrepta prin formula cu transpozițiune împotriva lui *pater familias*, urmărind a obține despăgubirea (în caz de condamnare) de la acesta. În acest scop, în redactarea formulei, pretorul va scrie numele fiului în *intentio* (el fiind cel cu care creditorul a încheiat actul și, totodată, cel care nu și-a executat obligația contractuală), iar în *condemnatio* va scrie numele lui *pater familias*, care va suporta cheltuielile la care se condamnă^[3]. De cele mai multe ori, creditorul alegea să deschidă o astfel de acțiune cu caracter alăturat (acțiuni *adiecticiae qualitatis*) pentru obținerea unei despăgubiri deoarece fiii aflați sub puterea stăpânului de familie nu aveau patrimo-

[1] R. HUTSCHNEKER, G. IULIU, *op. cit.*, p. 221.

[2] IUSTINIAN, *Inst.* 4.6.10.

[3] E. MOLCUȚ, *op. cit.*, 2004, p. 77.

niu și, prin urmare, chiar dacă erau condamnați la plata unei sume de bani, aceștia nu puteau fi executați pentru suma respectivă. Într-adevăr, *pater familias*, fiind singurul membru al familiei care avea calitatea de proprietar asupra patrimoniului (cei aflați sub puterea lui fiind simpli posesori/detentori), era și singurul în măsură a plăti pentru fapta culpabilă a *alieni iurisului* său.

4.2.3. Acțiuni directe și acțiuni utile

Acțiunile directe și acțiunile utile se găsesc într-un raport de congruență cu acțiunile civile și cele honorarii (în special cele ficticii), întrucât acțiunile directe sunt cele care au fost concepute pentru soluționarea anumitor cauze, iar acțiunile utile desemnau extinderea sferei de aplicare a acțiunilor directe la niște cauze similare. După cum deja se cunoaște, modul în care o acțiune directă (civilă) poate fi aplicată unei situații similare este prin introducerea unei ficțiuni în formulă^[1].

4.2.4. Acțiuni penale și acțiuni persecutorii

Distincția între *actiones poenales* și acțiunile *rei persecutoriae* este dată de scopul urmărit de către reclamant prin intentarea acțiunii^[2]. Dacă printr-o acțiune penală reclamantul urmărea condamnarea pârâtului la o amendă bănească, la o acțiune persecutorie se apela atunci când scopul era condamnarea pârâtului la repararea pagubei sau restituirea bunului.

Cu toate acestea, Gaius menționează că uneori se puteau deschide acțiuni prin care reclamantii urmăreau atât obiectul, dar și aplicarea unei pedepse. Exemple de astfel de acțiuni *mixte* erau: acțiunea prin care se pretindea valoarea dublă a bunului de la pârâtul care nega cu îndărătnicie fapta prin tăgăduiri șicanatoare^[3], *actio iudicati* (acțiunea de punere în executare a unei sentințe), *actio depensi* (acțiunea sponsorului împotriva debitorului principal pentru plata cheltuielilor), *actio damni iniuriae dati* (pentru repararea daunelor pricinuite în mod nedrept) și acțiunea pentru obținerea bunurilor lăsate cu titlu de legat prin *damnatio*^[4].

4.2.5. Acțiuni populare și acțiuni private

Raportat la interesul ocrotit prin intentarea unei asemenea unei acțiuni, romanii distingeau între *actiones privatae* și *actiones populares*^[5]. În funcție de acest crite-

[1] A.E. GIFFARD, în *Revue historique de droit français et étranger*, Paris, 1933, p. 589.

[2] I.C. CĂTUNEANU, *op. cit.*, p. 630.

[3] A.N. Popescu, notă în GAIUS, *Instituțiunile*, 1982, p. 268.

[4] GAIUS, *Inst.*, 4.9.

[5] M.A. VON BETHMANN-HOLLWEG, *Der romische Civilprozess*, vol. II, 1865, p. 185.

riu, calitatea procesuală de reclamant o putea avea: în cazul acțiunilor private, **doar** persoana prejudiciată direct prin fapta pârâtului, întrucât doar el poate urmări valorificarea propriului drept sau despăgubirea pentru prejudiciul suferit, iar în cazul acțiunilor populare, orice cetățean *quivis ex populo* (orice cetățean cu excepția persoanelor infame ori neonorabile^[1]), fiindcă prin acțiunea introdusă se urmărea sancționarea faptelor care lezau interesele generale ale societății. Exemple de astfel de acțiuni cu caracter public (populare) erau *actio de effesiis et deiectis* și *actio sepulchri violati*, prin care se sancționau comportamente precum îngreunarea circulației publice prin aruncarea de obiecte către trecători, respectiv profanarea mormintelor^[2].

4.2.6. Acțiuni certe și acțiuni de incerte

Între cele două tipuri de acțiuni diferă modul de determinare a pretenției reclamantului. O acțiune certă era aceea în care prin *intentio* reclamantul pretindea o sumă determinată sau un lucru determinat (de exemplu, sclavul Flavius). O acțiune incertă presupunea libertatea de apreciere a judecătorului asupra valorii la care se poate condamna.

În general, obligațiile de *a face* erau sancționate pe calea acțiunilor incerte^[3]. Un bun exemplu este neexecutarea obligației pârâtului de a construi un gard în jurul terenului reclamantului. Într-o atare situație, în vederea evaluării prejudiciului suferit, judecătorul va lua în calcul diverși factori, întrucât neexecutarea unei astfel de lucrări poate a condus la distrugerea recoltei reclamantului de către animale sălbatice, fapt care nu s-ar fi săvârșit dacă pârâtul ar fi ridicat gardul pentru care a fost contractat. Astfel, ori de câte ori judecătorul trebuia să estimeze la cât se ridică pierderea suferită de reclamant, acțiunea era incertă, iar acest lucru se menționa încă din *intentio*.

4.2.7. Acțiuni de drept strict și acțiuni de bună-credință

Criteriul de diferențiere a celor două tipuri de acțiuni era modul în care judecătorului i se încuviința să interpreteze contractul cauză a litigiului. Într-o acțiune de drept strict judecătorul era legat a interpreta *ad litteram* clauzele contractuale, în timp ce specifică unei acțiuni de bună-credință era libertatea judecătorului de a interpreta contractul, raportându-se la intențiile pe care părțile le-au avut la

[1] I.C. CĂTUNEANU, *op. cit.*, p. 631.

[2] *Dig.*, 47.12.3. pr.

[3] R. HUTSCHNEKER, G. IULIU, *op. cit.*, p. 223.

încheierea lui, nu la cuvintele folosite^[1]. În concret, în *actiones stricti iuris* unicul criteriu de interpretare era litera contractului, iar în *actiones bonae fidei* fundamentul judecării, anume voința părților, depășea limitele literale ale contractului. Încuviințarea pe care judecătorul o primea de a analiza datele cauzei conform bunei-credințe îmbrăca forma cuvintelor *ex fide bona* (potrivit cu buna-credință), redactate în *intentio*^[2].

Apariția acțiunilor de bună-credință confirmă tendința de abandonare a formalismului excesiv specific procedurii civile din vechiul drept și sporirea competențelor judecătorului care treptat, se transformă dintr-un simplu executant al unor cerințe imperative, într-un înfăptuitor al justiției, apt a discerne datele unui litigiu. Deja un pas important în această direcție fusese creat prin introducerea acțiunilor *incerte*, care îi confereau aptitudinea de a estima valoarea unui prejudiciu. Totuși, libertatea lui era limitată la acest unic aspect al valorii prejudiciului, el rămânând legat a judeca actul păgubitor în sens strict^[3]. Tocmai din acest motiv, conceperea și generalizarea acțiunilor de bună-credință a marcat un important indicator al evoluției dreptului privat, prin ele diminuându-se radical numărul sentințelor corecte din punct de vedere legal, dar inechitabile în același timp.

Exemple de asemenea sentințe sunt numeroase și nu fac decât să accentueze beneficiile aduse sistemului judiciar de către acțiunile de bună-credință^[4].

O atare situație era următoarea: A.A. și N.N. încheie un contract de vânzare în urma căruia A.A. dobândește proprietatea asupra unui cal. A.A. îi achită pe loc lui N.N. contravaloarea calului, în timp ce N.N. nu îi predă calul în același moment. Ba mai mult, N.N. îi aduce calul lui A.A. abia după câteva zile. Problema este că în acest interval N.N. consideră că nu mai are de ce să se îngrijească de bunul vândut, nemai-fiind proprietar. În aceste condiții, la momentul în care A.A. primește calul cumpărat, acesta este, ca rezultat al lipsei prelungite de hrană și apă, aproape mort. Înainte de admiterea acțiunilor de bună-credință, reclamantul A.A. nu ar fi avut nicio șansă de a câștiga procesul intentat lui N.N., întrucât prin contractul de vânzare, unica obligație asumată prin cuvinte solemne de către cel din urmă a fost predarea bunului, nu și alte acțiuni precum menținerea stării bunului în intervalul cuprins între momentul încheierii contractului și momentul predării efective a bunului, or obligația de predare a fost executată și astfel judecătorul obligat la achitarea pârâtului. Odată cu acțiunile de bună-credință, însă, judecătorul a avut aptitudinea de a judeca evidența voinței

^[1] B. BIONDI, în *Bulletino dell'Istituto di diritto romano „Vitorio Scialoja”*, Milano, 32, 1922, p. 60.

^[2] E. MOLCUȚ, *op. cit.*, 2004, p. 78.

^[3] C. STOICESCU, *op. cit.*, p. 474.

^[4] R. HUTSCHNEKER, G. IULIU, *op. cit.*, p. 224.

părților, peste limitele cuvintelor contractuale, interpretând că se subînțelege obligația de îngrijire a bunului până la momentul predării.

Tot așa, prin acțiunile de bună-credință au fost sancționate contractele încheiate prin mijloace frauduloase sau care conțineau vicii ascunse. Această protecție juridică a condus la generalizarea contractelor de bună-credință, precum: contractul de închiriere, contractul de vânzare, contractul de depozit, de gaj, de societate, mandatul și comodatul.

4.2.8. Acțiuni prejudiciale

Prejudiciale sunt acele acțiuni intentate cu scopul de a clarifica problemele de stare juridică^[1]. O astfel de acțiune se deschidea atunci când, pentru soluționarea unui litigiu principal, se impunea prealabilă lămurire judiciară a unei situații juridice, fiind practic un proces premergător altui proces. Spre exemplu, stabilirea statutului de om liber al unei persoane. Astfel, libertatea dobândită un sclav dezrobit (*libert*) de către stăpânul său nu presupunea și dizolvarea tuturor obligațiilor față de fostul *dominus*. Libertul urma să fie mereu legat de patron printr-o serie de obligații, precum: interdicția de a-l chema în judecată sau de a depune mărturie împotriva lui într-un proces, obligația de a-l ajuta în cazul în care are dificultăți financiare, de a-i presta anumite servicii în caz de nevoie. Ba mai mult, în cazul în care libertul deceda fără a avea moștenitori, o parte din masa sa succesorală îi revenea patronului.

Să presupunem că un libert își încalcă toate obligațiile față de patronul său, iar acesta dorește să îl cheme în fața unei instanțe. Ajuns în fața magistratului, pârâțul neagă pretenția reclamantului, afirmând că el nu este un libert, ci un *ingenuu* (om născut liber, nu fost sclav) și, prin urmare, nu are absolut nicio obligație față de el. Acest litigiu principal nu va putea fi soluționat până nu se va lămuri, pe calea unei acțiuni prejudiciale, statutul lui de *libert* sau *ingenuu*^[2].

Pe lângă faptul că litigiul principal nu se poate soluționa până nu se pronunță o hotărâre în acțiunea prejudicială, cea din urmă întrerupând cursul procesului de fond, între cele două acțiuni mai există o diferență importantă, care ține de structura formulelor lor. Astfel, structura formulei acțiunii principale va fi una mai complexă, având un reclamant care pretinde condamnarea unui pârât determinat (*condemnatio*), în timp ce formula acțiunii prejudiciale va fi compusă doar din *intentio*, prin ea neurmărindu-se nici o condamnare, ci doar constatarea unei stări de drept^[3].

[1] IUSTINIAN, *Inst.*, 4.6.13.

[2] R. HUTSCHNEKER, G. IULIU, *op. cit.*, p. 229.

[3] C. STOICESCU, *op. cit.*, p. 477.

Doar în ipoteza în care în acțiunea prejudicială se dovedește că respectivul reclamat este într-adevăr un sclav dezrobit al reclamantului, acesta va putea fi condamnat la despăgubirea patronului, însă această condamnare va fi pronunțată în cel de-al doilea proces, cel principal, nu în acțiunea prejudicială care îndeplinește în fapt rolul de condiție de existență a litigiului principal.

4.2.9. Acțiuni arbitrării

Crearea acțiunilor arbitrării denotă profunda nemulțumire pe care societatea romană o avea cu privire la caracterul pecuniar al sentințelor de condamnare. Este cunoscut deja faptul că indiferent care era pretenția reclamantului, din momentul în care cauza ajungea în faza a doua a procesului, în fața judecătorului, existau doar două variante de soluționare: fie achitarea pârâtului, fie condamnarea lui la plata unei sume de bani către reclamant. Raportul dintre efectul extinctiv și efectul creator ale lui *litis contestatio* (în virtutea cărora dreptul real dedus în instanță se stinge, în locul său născându-se un drept de creanță) făcea imposibilă condamnarea la executarea în natură a pretenției, judecătorul fiind obligat a condamna la executarea obligației prin echivalent (în bani).

Existau însă multe situații în care din rațiuni atât obiective, cât și subiective, reclamantii doreau doar recuperarea în natură (revendicarea) unui anumit bun, nefiind interesați de obținerea niciunei sume de bani. Din păcate, până la acțiunile arbitrării, nu aveau de ales decât să accepte suma de bani care constituia echivalentul dreptului real pierdut. Cei care însă doreau judecarea prin arbitru, trebuiau să solicite aceasta imediat, înainte de a se sfârși faza *in iure*, întrucât odată emisă *litis contestatio*, efectul fixator al acesteia se producea și nicio revenire asupra elementelor stabilite în fața pretorului nu mai era îngăduită^[1].

Acțiunile *iudicia arbitraria* s-au realizat prin intervenția în reglementarea autorității judecătorului^[2]. Astfel, singura posibilitate a reclamantului de a obține bunul în materialitatea sa era dacă soluția judecătorului nu purta denumirea de *sentință*, or pentru a fi posibil acest lucru, judecătorul trebuia să dețină o altă calitate și anume pe cea de *arbitru*. Doar în calitatea de *arbitru*, acesta putea decide, sub forma unei recomandări, restituirea bunului, întrucât dacă avea calitatea de judecător, decizia lui putea îmbrăca exclusiv forma unei sentințe, iar sentințele de condamnare nu puteau fi decât pecuniare.

Dacă persoana reclamată respecta recomandarea arbitrului și returna bunul, litigiul se încheia acolo. Dacă pârâtul refuza însă executarea deciziei arbitrului, nu mai rămânea altceva de făcut decât ca arbitru să își schimbe calitatea în cea de

^[1] GAIUS, *Inst.*, 4.164.

^[2] IUSTINIAN, *Inst.*, 4.6.31.

judecător și să pronunțe o sentință prin care să îl condamne pe acesta la plata contravalorii bunului (*nisi fiat restitutio, sequitur condemnatio*)^[1].

Având în vedere că singurul în măsură a evalua dimensiunea prejudiciului suferit era însuși reclamantul, cel mai adesea pe pârât îl avantaja restituirea bunului. Sistemul acțiunilor arbitrării îl obliga indirect pe pârât să fie de bună-credință, să restituie bunul care nu îi aparținea, în caz contrar riscând ca suma pretinsă de reclamant să depășească substanțial valoarea reală a bunului, situație care se putea dovedi chiar dezastruoasă pentru pârât. Explicarea pas cu pas a acestui mecanism îmbracă forma următorului exemplu:

Să spunem că A.A. moștenește (prin legat) un tablou pictat de bunicul său. După un număr de ani, N.N., o persoană cu care A.A. s-a aflat vreme îndelungată în relații de dușmănie, reușește prin mijloace necunoscute să ajungă în posesia tabloului lui A.A. Păgubitul încearcă, fără succes, să îl determine pe N.N. prin toate căile amiabile să îi returneze bunul. Văzând că nu reușește, se adresează instanței să soluționeze această cauză. Chiar dacă valoarea reală a tabloului nu este una semnificativă (să spunem 50 de ași), A.A. nu se poate resemna cu pierderea unui obiect de o valoare sentimentală incomensurabilă și apelează, în speranța recuperării bunului său, la o acțiune *arbitraria*.

Ajunși în fața judecătorului-arbitru, atât A.A., cât și N.N. își argumentează poziția întocmai ca în oricare alt proces, prin toate mijloacele posibile, de la înscrisuri la martori. Dacă după cântărirea tuturor celor expuse, arbitrul ajunge la convingerea că realul proprietar al tabloului este A.A., iar N.N. posedă bunul pe nedrept, se va pronunța în acest sens, cerându-i lui N.N. să îi restituie tabloul lui A.A. În atare situație, N.N. are de luat o decizie: fie va executa de bunăvoie recomandarea arbitrului, fie se va opune. Opoziția lui va conduce automat la schimbarea calității arbitrului în cea de judecător. Evident, fiind vorba despre aceeași persoană, opinia deja formată nu se va schimba, singura diferență fiind că de această dată decizia nu va mai avea caracteristicile unei recomandări, ci va fi o veritabilă sentință de condamnare, de la a cărei executare nu se va putea sustrage (după cum vom arăta în secțiunea următoare, privind efectele sentinței).

Să presupunem că deși N.N. este conștient de ce efecte păgubitoare poate avea o astfel de sentință asupra sa, orbit de aversiunea pe care i-o poartă lui A.A. și de dorința de a-l vedea cu orice preț în suferință la pierderea prețuitului tablou, decide să încalce recomandarea arbitrului și să purceadă la judecata propriu-zisă. Odată asumată calitatea de judecător, N.N. nu se mai poate răzgândi.

Ce nu a luat N.N. în calcul este reacția lui A.A., care văzând determinarea celui dintâi de a-i pricinui o tulburare, își evaluează prejudiciul suferit la suma de 3000 de ași, sumă la care judecătorul îl va și condamna. Spuneam mai devreme că o

^[1] PAULUS, *Dig. 4.3., De dolo m.*, 18, pr.

asemenea sentință putea avea efecte devastatoare asupra celui condamnat. Într-adevăr, dacă suma la care a fost condamnat depășea considerabil activul său patrimonial, N.N., în calitate de debitor insolubil își putea pierde chiar libertatea, situație care putea fi cu ușurință evitată prin simpla executare benevolă a recomandării arbitralului. În fine, dacă ulterior sentinței, A.A. hotărârea renunțarea la executarea silită asupra persoanei lui N.N. și iertarea lui în schimbul tabloului, toată această istorie rămânea doar o lecție de sancționare a relei credințe, niciun judecător neputând forța punerea în executare a sentinței fără acordul creditorului (persoanei care a câștigat procesul).

Din aceste motive, acceptarea recomandării arbitralului, prin care practic persoana reclamată scăpa de osândă, era mult mai des întâlnită în practica judiciară decât stăruirea în continuarea procesului^[1]. În acest sens, în jurisprudența romană se afirma că soluționarea litigiului în faza de arbitraj nu venea doar în avantajul reclamantului care dorea recuperarea unui bun în materialitatea sa, ci și în ocrotirea intereselor părâtului, el beneficiind de *restituendi facultatem si vuit poenam evitare*^[2].

Precizare:

- ❖ Înainte de a trece la efectele sentinței, este important a reaminti că orice acțiune însumează o serie de trăsături, această clasificare a tipurilor de acțiuni neînsemnând că ele nu se pot suprapune și că o acțiune reală (spre exemplu) este doar atât; ea poate fi în același timp directă sau utilă, civilă sau pretoriană, etc., în funcție de diferitele criterii/întrebări la care răspund.

Exemplu: X îi împrumută lui Y suma de 100 de ași, iar Y nu își plătește datoria la termen. Acțiunea lui X împotriva lui Y este în același timp o acțiune *in personam*, cât și o acțiune *privată*.

- *In personam* – urmărește persoana debitorului și răspunde la întrebarea: **pe cine** poate da X în judecată? – doar pe debitorul Y, nu pe altcineva, întrucât doar debitorul s-a obligat să efectueze respectiva plată și doar debitorul îi cauzează un prejudiciu creditorului prin neexecutarea obligației.
- *Privată* – răspunde la întrebarea: **cine** îl poate da în judecată pe Y pentru neexecutarea obligației? – doar creditorul păgubit/al cărui interes a fost lezat prin neplată, nu oricine, întrucât prin fapta sa Y nu a lezat interesele generale ale societății, ci doar pe cele ale unei persoane determinate (pe ale creditorului cu care a contractat).

[1] C. STOICESCU, *op. cit.*, p. 476.

[2] ULPIAN, *Dig. 4.2., Quod met. C, 14.1.*